

RAPORTURI SOCIALE ÎN SISTEMUL FAMILIAL

Cristina COROBAN

Universitatea de Stat din Moldova

Familia reprezintă un refugiu și un mijloc de suport pentru membrii săi atunci când sunt provocați să răspundă intervențiilor agresive, să facă față problemelor și stării de nesiguranță generate de tranziție. Relațiile interpersonale sunt definite ca relații interpsihologice, directe și reciproce, care se desfășoară atât în plan conștient, cât și în plan inconștient. Nu putem să ne dezvoltăm ca oameni în absența relațiilor cu familia și cu mediul de origine. În sistemul familial se exercita trei roluri familiale: rolul de partener conjugal, rolul parental și rolul fratern.

Cuvinte-cheie: familie, raporturi interpersonale, rol parental, rol fratern, sistem familial.

SOCIAL RELATIONS IN THE FAMILY SYSTEM

The family is a refuge and a support for its members, against aggressive interventions, problems and against the state on uncertainty generated by the transition period. The interpersonal relationship is defined as inter-psychological relations, direct and mutual, which run in a conscious and unconscious manner. We cannot develop as human beings without the family and environment relationship. In the family system, there are exercised three family roles: role of spouse, parental role and fraternal role.

Keywords: family, interpersonal relationships, parentale role, fraternal role, family system.

Dimensiunea socială a familiei este descrisă prin comunitate de viață dintre soți, dintre părinți și copiii și dintre alte rude. Relațiile de familie au un caracter de complexitate pe care nu-l găsim la alte grupuri sociale. Sociologul român M.Voinea susține că familia este un grup social constituit prin căsătorie, alcătuit din persoane care trăiesc împreună, au gospodărie casnică comună, sunt legate prin anumite relații natural biologice, psihologice, morale și juridice și care răspund una pentru alta în fața societății [6, p.32].

Demograful francez Ph.Aries afirmă că familia se transformă în măsura în care se modifică relațiile cu copilul [1, p.17]. În acest context, familia este un sistem complex, cu atât mai complex, cu cât este alcătuit din mai mulți membri. Schema fundamentală a creșterii copiilor se formează prin modelul relațiilor dintre părinți. Calea de la influența educativă la achiziția comportamentală nu este una directă, ci este influențată de climatul familial, spre exemplu: aceleași influențe educative vor avea efecte diferite în funcție de climatul familial în care acestea se exercită. Creșterea și educarea copiilor transformă instituția familiei într-o structură grupală în care adultul intervine activ și responsabil în procesul de formare a personalității minorilor și de creare a unor comportamente dezirabile. Familia exercită prin intermediul socializării o puternică influență asupra nivelului de dezvoltare fizică, intelectuală și morală a copiilor și tinerilor, consolidând valorile și modelele tinerei generații. Instituția familiei este cea mai fidelă posesoare a tradițiilor și a valorilor naționale. În același timp, familia devine tot mai sensibilă la toate transformările operate în societate. Schimbarea este astăzi omniprezentă în toate aspectele vieții sociale; astfel, schimbarea nu mai este privită cu reticență și teamă, dar este percepută ca o sursă generatoare de alternative. Pe măsura evoluției societății, raporturile părinți-copii sunt tot mai mult definite printr-o dimensiune emoțională și, ca urmare, crește interesul părinților pentru educarea descendenților. Deși pentru unii părinți implicarea în educarea copilului este contextuală, unii dedică tot timpul și resursele, alții remarcă semnificațiile instrumentale ale copilului în ajutor la muncă pentru părintele de același sex, astfel încât copiii mai mari sunt mai mult valorizați de părinții de ambele sexe și din toate categoriile sociale. Femeile preferă adesea fetele, pentru că acestea sunt de ajutor și pot oferi suportul și asistența necesară la bătrânețe, pe când bărbații preferă ca descendenți băieți, pentru prestigiu și perpetuarea numelui. Astfel, în exercitarea rolului de părinte adulții adoptă și învață noi comportamente și noi semnificații despre raporturile existente în sistemul familial.

Familia întrunește toate formele de relaționare care sunt caracterizate de un înalt grad de intimitate personală, profunzime emoțională, angajare morală, coeziune socială și continuitate în timp. Sistemul familial de relaționare îmbracă forme diverse datorită unor raporturi de subordonare care asigură instituirea și menținerea familiei ca unitate socială: raportul de subordonare a sexelor explică instituirea grupului familial, iar cel de subordonare a vârstelor explică menținerea acestuia.

Datorită interconexiunilor existente la nivelul familiei, întregul înseamnă mai mult decât suma părților. În acest context, putem cert afirma că relațiile interpersonale au constituit dintotdeauna mediul optim de dezvoltare a oricărei ființe umane. Climatul familial se referă la un ansamblu de stări psihice, moduri de relaționare interpersonală, atitudini și la un anumit nivel de satisfacție ce caracterizează grupul familial.

Relațiile interpersonale sunt definite ca relații interpsihologice, directe și reciproce, care se desfășoară atât în plan conștient, cât și în plan inconștient. Nu putem să ne dezvoltăm ca oameni în absența relațiilor cu familia și cu mediul de origine.

Pentru a delimita mai coerent relațiile interpersonale existente la nivelul familiei, facem referire la teoria funcționalistă, denumită și dinamica rolurilor și a puterii. Din această perspectivă, schimbările care intervin în interiorul cuplului determină tranziția cuplului de la structura de tip tradițional la cea de tip modern. Tranziția cuplului a adus o serie de schimbări în ceea ce privește factorul afectiv. În societatea modernă, factorul afectiv este prioritar atât în relația cu partenerul, cât și în relațiile dintre copii și părinți. Tipuri diferite de relații se stabilesc între partenerii conjugal, între ascendenți și descendenți și între membrii familiei nucleare și cei cu grade de rudenie mai largi. Nomenclatorul gradelor de rudenie diferă de la o societate la alta, în unele fiind extrem de sărac, iar în altele foarte bogat.

Înțeleasă și concepută ca funcționalitate integrală, normalitatea vieții familiale impune exercitarea adecvată a tuturor funcțiilor, rolurilor și sarcinilor adulților din cadrul familiei. Absența uneia dintre aceste funcții, condițională de organizarea deficitară a structurii familiei, are o serie de implicații în creșterea și educarea noii generații. Odată cu schimbarea compoziției familiale se schimbă rolurile familiei, conținutul acestora, precum și calitatea interacțiunilor dintre membrii ei și societate.

Prin descrierea relațiilor din cadrul familiei e necesar să concretizăm termenul de rol familial, prin care înțelegem setul coerent de comportamente pe care membrii familiei îl așteaptă de la fiecare membru al acesteia, în funcție de poziția pe care o ocupă în sistemul familial. Astfel, există trei roluri familiale.

Rolul de partener conjugal – vizează relația cu soțul/soția. Acest raport este consolidat atât în familia tradițională, cât și în cea modernă prin încredere și devotament. Posibilitatea de-a face față cât mai eficient acestor roluri implică și cunoașterea diferențelor dintre femei și bărbați, care nu sunt doar fizice, dar și în planul schemelor de gândire, în felul în care simt exteriorul, în felul cum reacționează la tot felul de stimuli, în nevoile pe care le au și în felul în care încearcă să și le satisfacă.

Momentele cele mai semnificative descrise de rolul conjugal sunt:

- cunoașterea de sine și a partenerului;
- satisfacerea reciprocă a nevoilor, a intereselor și aspirațiilor referitoare la viața de cuplu;
- susținerea reciprocă în urmărirea sarcinilor și funcțiilor familiei;
- modelarea intimității și a vieții de cuplu pentru copii.

Rolul de partener conjugal îmbină stimularea funcționării cuplului prin folosirea tuturor resurselor personale.

Rolul parental descrie raportul dintre copii-părinți cu particularitățile emotive, de educație și de filiație. Asumarea rolului parental vine cu etapa de creștere și educare a copiilor, evoluând până la formarea identității sexuale a copiilor și culminând prin stimularea evoluției și dezvoltării personalității la descendenți. Din dorința de a exercita rolul patern și din tradiția noastră națională multe cupluri adoptă copii. Motivațiile acestora sunt variate:

- nevoia de a mări numărul brațelor de muncă;
- dorința de a avea moștenitori;
- asigurarea unui ajutor la bătrânețe;
- dorința de a atrage bunăvoința divină.

Asumarea rolului parental în acest context este mult mai dificil pentru familia care nu are descendenți, pentru că se modifică substanțial modelul de relații și raporturi în sistemul familial, întrucât copilul devine principala rațiune a vieții de cuplu.

Rolul fratern vizează învățarea traiului alături de egali prin afecțiune, rivalitate, solidaritate, competiție, conflict și negociere. O altă etapă în asumarea rolului fratern revine susținerii afective și comportamentale în diferite situații. Frații au un rol educativ în măsura în care își suplinesc părinții. Psihologii Erick Erickson și George Herbert Mead susțin că asumarea rolului fratern se realizează prin completarea identității de sine. Identitatea sinelui se completează și se consolidează până în perioada postadolescenței, când frații învață din experiențele proprii și din exemplele fraților mai mari, dacă modelul de comportament nu le este impus.

Presiunile puternice din partea fraților sau părinților îi pot duce pe descendenții mici la dezorientare și la înstrăinarea fizică de mediul familial.

În viața cotidiană de regulă nu există comportamente clare, stabilite și acceptate de toată lumea pentru fiecare dintre aceste roluri. Astfel, fiecare dintre noi consideră că anumite comportamente trebuie să existe la un partener, la un părinte sau la un frate. Mecanismele principale prin care se realizează completarea rolurilor în familie sunt exemplul personal/imitația și orientarea verbală a comportamentului adulților.

Interacțiunea rolurilor familiale este descrisă grafic în Figura 1.

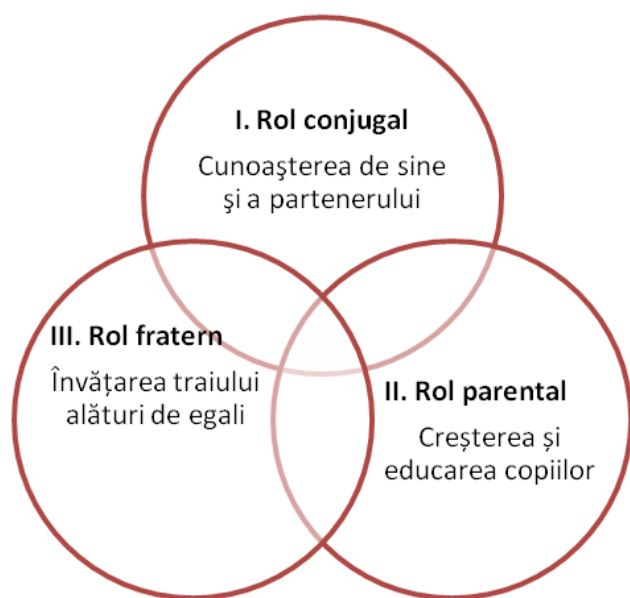

Fig.1. Interacțiunea rolurilor familiale.

Cercetările au demonstrat că pot apărea carențe în ceea ce privește îndeplinirea rolurilor familiale, cum ar fi exacerbarea sau minimalizarea rolurilor familiale. Un exemplu de exacerbare a rolului este când soțul sau soția se implică exclusiv în rolul conjugal, generând sentimente de sufocare și control pentru partener și ignorarea copiilor. Cel mai des, exacerbarea rolului se întâlnește la mame, ajungând să facă din rolul matern un scop în sine, punând totul (chiar și pe ele) întotdeauna pe planul doi. O altă situație de exagerare a rolurilor este cea a rolului fratern, în care un frate își îndreaptă toată atenția, grija și viața spre frații săi, ignorând propriile nevoi și scopuri. Un alt exemplu prezintă copiii parentali, care își asumă responsabilitatea pentru îngrijirea și educarea fraților și surorilor mai mici. Realitatea socială din Republica Moldova demonstrează că astfel de situații sunt extrem de des întâlnite în familiile cu mulți copii sau în familiile în care părinții sunt plecați la muncă peste hotare. În aceste situații copiii parentali se simt supraîncărcați

cu sarcini, fiind încercați de sentimente de vinovăție și neputință pentru că nu pot face față în totalitate responsabilităților la care sunt expuși.

Minimalizarea rolului parental are consecințe negative asupra copiilor, deoarece ei devin neglijați sau privați de grijă, atenție, nevoile pe care aceștia nu le pot satisface singuri afectând dezvoltarea personalității lor.

Cel mai frecvent neglijarea rolului patern apare la părinții imaturi, la cei cu boli fizice și psihice grave, la cei care își resping propria sexualitate (mame care își resping feminitatea și tați care nu manifestă masculinitate), părinți dependenți de alte persoane sau de substanțe psihotrope. Minimalizarea rolului fratern întâlnim atunci când frații se ignoră unii pe alții sau atunci când apar multiple conflicte și tensiuni între ei, alimentate de diferența mare de vârstă sau de proveniența din familii mixte.

Neglijarea unui rol și avântarea spre altul se resimte precoce în creșterea și educarea descendenților. În acest sens o importanță majoră are nu doar relația dintre părinți și copii, dar și tipul de relație între părinți.

Relațiile interpersonale cu părinții au un rol pivot în dezvoltarea individului și a tipului de relații pe care le va stabili ulterior cu alți indivizi de-a lungul vieții. În orice relație, inclusiv în relația primară cu părinții, există două dimensiuni, raportul dintre care se poate modifica în timp:

- dimensiunea afiliativă, descrisă prin apropiere și atașament;
- dimensiunea individualizantă, caracterizată de distanțare, de autosusținere.

Istoricul dezvoltării familiei denotă un raport de intercondiționare între calitatea relațiilor familiale și gradul de organizare și funcționare a societății. Familia reprezintă agentul de bază al socializării, al procesului de însușire temeinică și liber consimțită a normelor, valorilor și regulilor de conduită concordante cu modelul etico-normativ al societății, asigurându-i capacitatea de a exercita adecvat rolurile sociale, participarea conștientă la urmărirea și la realizarea finalităților fixate.

Modelul tradițional al relațiilor familiale este pus în familiile cu mai mulți copii sub aspectul puterii soțului și sfințeniei căsătoriei. În timp ce modelul familial occidental este pus sub aspectul structurilor conjugale și familiale diverse, divorțialitatea cunoscând schimbări cardinale în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Fiind pe parcursul secolului una dintre cele mai stabile instituții sociale, care se schimbă lent, familia actuală, în opinia mai multor cercetători, tinde să fie „barometrul” schimbărilor sociale [3, p.97].

Diferențierea rolurilor familiale a căpătat o mai mare flexibilitate din partea celor doi parteneri conjugalii. Partenerii cuplului familial se raportează unul la altul prin rolurile și statusurile de soț și soție. Acești parteneri îndeplinesc în raporturile cu descendenții lor rolul de părinți. Descendenții îndeplinesc rolul de copii în raport cu părinții lor și rolul de frați sau surori în raport cu colaterali lor. Pentru fiecare rol în parte societatea a configurat un set de comportamente specifice care au evoluat spre modele flexibile de comunicare interpersonală.

Începutul vieții de cuplu este focusat pe modelul relației de cuplu dintre părinții noștri. Dacă această relație a fost una extrem de tradițională, bazată pe roluri bine conturate ale fiecăruia dintre parteneri, foarte probabil că și noi, la rândul nostru, vom caută un partener cu care să putem reproduce același tip de relație tradițională. De aceea, se spune că în fiecare căsnicie sunt de fapt câteva modele relaționale: fiecare partener venind „de acasă” cu modelul căsniciei părinților, pe care va încerca să-l reproducă sau să-l excludă, pe cât de mult posibil, în propria căsnicie, pentru a nu crea tensiuni și conflicte. Întrucât tensiunea și conflictul sunt prezente în fiecare sistem, este important ca la nivel familial acestea să fie menținute sub control. Familia reprezintă un exemplu relevant pentru echilibrul dinamic, deoarece în contexte diferite ea este provocată să răspundă la situații de stres, conflicte și tensiuni atât din interior, cât și din exterior, identificând astfel modalități specifice de adaptare.

Sentimentalizarea progresivă a raporturilor intrafamiliale este susținută de către sociologul american Ed. Shorter, în opinia căruia există două revoluții sentimentale la nivelul familiei: una vizează „aventura amoroasă” între soți, iar alta – raportul mamei cu sugarul [5, p.50].

Fiecare societate are un sistem familial propriu, un cod de reglementare a relațiilor dintre bărbați și femeile de vârstă matură și dintre aceștia și descendenții lor, chiar dacă există variații culturale de la o zonă la alta.

Fiind un sistem deschis, având numeroase influențe din partea mediului și interacționând cu acesta, familia se schimbă de la un moment la altul în funcție de evenimentele ce apar în interiorul sau exteriorul acesteia. Acest sistem trebuie permanent să se restructureze și să se reorganizeze în funcție de apariția sau dispariția unora dintre membrii ei (nașterea copiilor, a nepoților, căsătoria copiilor etc.), creșterea și dezvoltarea membrilor (copilul mic, adolescentul, conștientizarea rolului parental de către părinte, înaintarea în vârstă etc.) sau apariția unor evenimente așteptate sau neașteptate (intrarea copilului în grădiniță sau școală, pensionarea părinților, divorțul, o boală, obținerea sau pierderea unui loc de muncă etc.).

Toate relațiile intrafamiliale: copil-părinte, părinte-părinte, frate-frate, nepot-bunic se constituie ca modele și repere în termeni de valori morale, valori interpersonale de orientare și implicare socială. Chiar dacă procesul de împlinire a personalității unui individ nu se termină niciodată pe deplin, baza acestui proces se pune în primii ani de viață – *cei șapte ani de acasă* – și în perioada de până la desprinderea tânărului de familie. Influența familiei continuă indirect asupra individului, în special din motive economice sau conjuncturale, condiționate de lipsa unui spațiu locativ separat. Influența mediului familial se face prezentă indirect și prin intermediul a ceea ce psihanaliztii numesc introiecții, modele și seturi de valori preluate din exterior și interiorizate sub forma unor modele sau valori devenite personale [4, p.9-20].

Raportul interpersonal părinți-copii poate fi studiat prin prisma a câtorva teorii: teoria atașamentului, din care au derivat „teoria anxietății” și o „teorie a pierderii”, teoria identității și teoria participării.

Teoria atașamentului descrie și integrează științific nevoia ființelor umane de a forma și întreține legături emoționale puternice față de alte ființe umane. Conform psihologului englez, John Bowlby, atașamentul măsoară toate schimbările care au loc în relațiile emoționale individuale în cursul vieții [4, p.145-153]. Teoria atașamentului consideră că la baza oricărei relații emoționale interumane se află legătura timpurie mamă-copil. Deși atașamentul este înnăscut, felul în care acesta se manifestă depinde de relația copilului cu mama sa sau cu persoana care are grija de el. Comportamentul atașării cuprinde diverse moduri de comportament social, care compun un sistem complex de comportament, programat genetic. Comportamentul atașant nu rămâne stabil, ci cunoaște pe parcursul vieții anumite schimbări, evoluând prin raporturi complexe cu membrii familiei.

Pentru explicarea *teoriei identității* Henri Tajfel și John Turner, cercetători în psihologie socială, pornesc de la definirea conceptului de identitate socială, care este „partea din conceptul de sine al individului ce derivă din calitatea sa de membru al unui grup social, împreună cu valoarea și semnificația emoțională atașată acestei calități” [2, p.149-153]. Fiecare individ caută să-și amplifice respectul de sine ce are două componente: identitatea personală și diferite identități colective sau sociale, care se bazează pe grupurile cărora le aparținem.

Oamenii își pot spori respectul de sine fie prin reușite personale, fie prin afilierea la grupuri de prestigiu și de succes. Formarea identității la copii este în strânsă dependență de valorile și obiceiurile pe care părinții le cultivă. În general, indivizii tind să atingă și să mențină o identitate socială pozitivă, care se bazează pe comparațiile favorabile făcute între grupul de apartenență și alte grupuri pertinente. Atunci când identitatea socială este nesatisfăcătoare, indivizii tind fie să-și părăsească grupul pentru a se alătura unui grup mai pozitiv, fie să-și evidențieze grupul într-un sens pozitiv.

Studiind impactul primelor instanțe de relaționare asupra dezvoltării individului, ca individ independent și ca partener social, este necesar să facem apel și la relațiile din afara familiei. De menționat aici rolul agenților de aceeași vârstă – prieteni, colegi, vecini, care interacționează în procesului de socializare. În interacțiunea cu cei de o vârstă copiii învață să devină atât cooperanți, cât și competitivi, învață să se raporteze cu ceilalți la egal și își conturează o imagine de sine care ține cont nu doar de ceea ce reprezintă copilul în cadrul sistemului familial, ci și în mediul microsocioal. De asemenea, în afara relațiilor cu cei de aceeași categorie de vârstă, există relații privilegiate cu anumiți adulți – profesori, antrenori, preoți – oameni cu un anumit statut de la care copilul preia, sub forma unor deziderate sau modele de urmat, anumite caracteristici ale acestora.

Raportul părinți-copii studiat sub semnul socialului pune accent și pe perspectiva șanselor școlare și sociale. Familia are tendința de a se reproduce socioprofesional. Profesia părinților determină motivația intrinsecă a copiilor spre orientarea profesională. Părinții investesc în cariera școlară a copiilor lor pentru că le doresc acestora o viață mai bună. Disparitatea socială privind școlarizarea copiilor capătă astfel o nouă față prin prisma prestigiului instituției unde este copilul și a posibilităților familiei de a suporta întreținerea în asemenea instituții. Toate aceste efecte au, desigur, manifestări negative asupra educației copiilor și tinerilor în familie.

În dependență de raporturile dezvoltate de către părinți, aceștia promovează modele de relaționare cu descendenții. Filosoful britanic Martin Cohen spune că sentimentul de siguranță este dat de autoritatea părintească și că pe copii îi înspăimântă lipsa acesteia. Autoritatea, conform Dicționarului de pedagogie, înseamnă „puterea sau dreptul de a da ordine, de a obliga să fie ascultate, de a trece la fapte sau de a lua decizii finale”. Una dintre cele mai mari nevoi ale copilului este să aibă niște părinți care să-și înțeleagă poziția autoritară în planul dinamic al unei familii. Părinții trebuie să fie un exemplu, să conducă, să călăuzească, să direcționeze, să corecteze și să încurajeze. Personalitatea părinților stă la baza structurii autorității pe care o impune o familie. Viitorul unui popor întreg stă în mâinile părinților, pentru că acesta depinde de copiii noștri și de lumea pe care ei o vor construi și-și vor întemeia viziunea zilei de mâine.

Transformările sociale, politice și economice au condus la o redefinire a instituției familiei și la reconstrucția spațiului privat. Familia a continuat să reprezinte un refugiu și un mijloc de suport pentru membrii săi nu doar împotriva intervențiilor agresive și a controlului statului, dar și împotriva problemelor și a stării de nesiguranță generate de tranziție.

Bibliografie:

1. ARIES, Ph. *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Points histoire, p.12-19.
2. BONCU, Șt., ILIN, C., SULEA, C. *Manual de psihologie socială aplicată*. Timișoara, 2007, p.149 -153. ISBN (10) 973-125-051-4
3. BULGARU, M. *Asistența Socială: fundamente teoretice și practice*. Chișinău, 2009, p.346-382. ISBN 978-9975-70-809-8
4. MITROFAN, I. *Cursa cu obstacole a dezvoltării umane*. Iași: Polirom, 2003, p.145-153. ISBN 973-681-440-8
5. PALADI, Gh. *Familia: probleme sociale, demografice și psihologice*. Chișinău, 2005, p.97-101. ISBN 9975-62-138-4
6. STANCIULESCU, E. *Sociologia educației familiale*. Iași: Polirom, 1997, p.48-57. ISBN 973-683-147-7

Prezentat la 20.09.2013